

Lis, Paweł

Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na wielokulturowym stanowisku 3 w Puławach-Włostowicach w 1996 roku

Archeologia Polski Środkowowschodniej 2, 127-135

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

PAWEŁ LIS

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ WYKOPALISKOWYCH NA WIELOKULTUROWYM STANOWISKU 3 W PUŁAWACH-WŁOSTOWICACH W 1996 ROKU

OPIS STANOWISKA

Stanowisko Puławy-Włostowice 3, odkryte i badane w latach 1973-1974 (J. Gurba, A. Kutylowski 1974; L. Gajewski, J. Gurba, I. Kutylowska 1975) położone jest na niewielkim garbie terenowym w obrębie prawobrzeżnej, nadzalewowej terasy Wisły, w odległości około 200 m od stoku terasy wyższej. Garb ten, o długości około 120 m i szerokości 30 m, rozciągnięty jest wzdłuż osi NW-SE, równoległe do odległej o około 60 m szosy Puławy - Kazimierz. W niewielkiej odległości na zachód od stanowiska 3, w obrębie tego samego garbu terenowego zlokalizowane było stanowisko nr 4, badane w 1977 (M. Matyaszewski, G. Miliszkiewicz 1978) i 1988 r. (P. Lis 1992). Jednym z wniosków wynikających z tych ostatnich badań była teza, iż stanowisko 3 i 4 należy traktować jako jedno stanowisko wielokulturowe o bardzo długiej chronologii, od wczesnego neolitu po wczesne średniowiecze.

W związku z tym, celem zaobserwowania ewentualnej kontynuacji nawarstwień osadniczych między tymi stanowiskami, jak również uchwycenia domniemanej północnej ich granicy, wykopy badawcze w sezonie 1996, o łącznej powierzchni 0,45 ara wytyczono na północnym skraju opisanego wyżej garbu terenowego, w obrębie posesji nr 215, w odległości 35 m w kierunku NE od wykopów z 1988 r. (ryc. 1).

UKŁAD STRATYGRAFICZNY

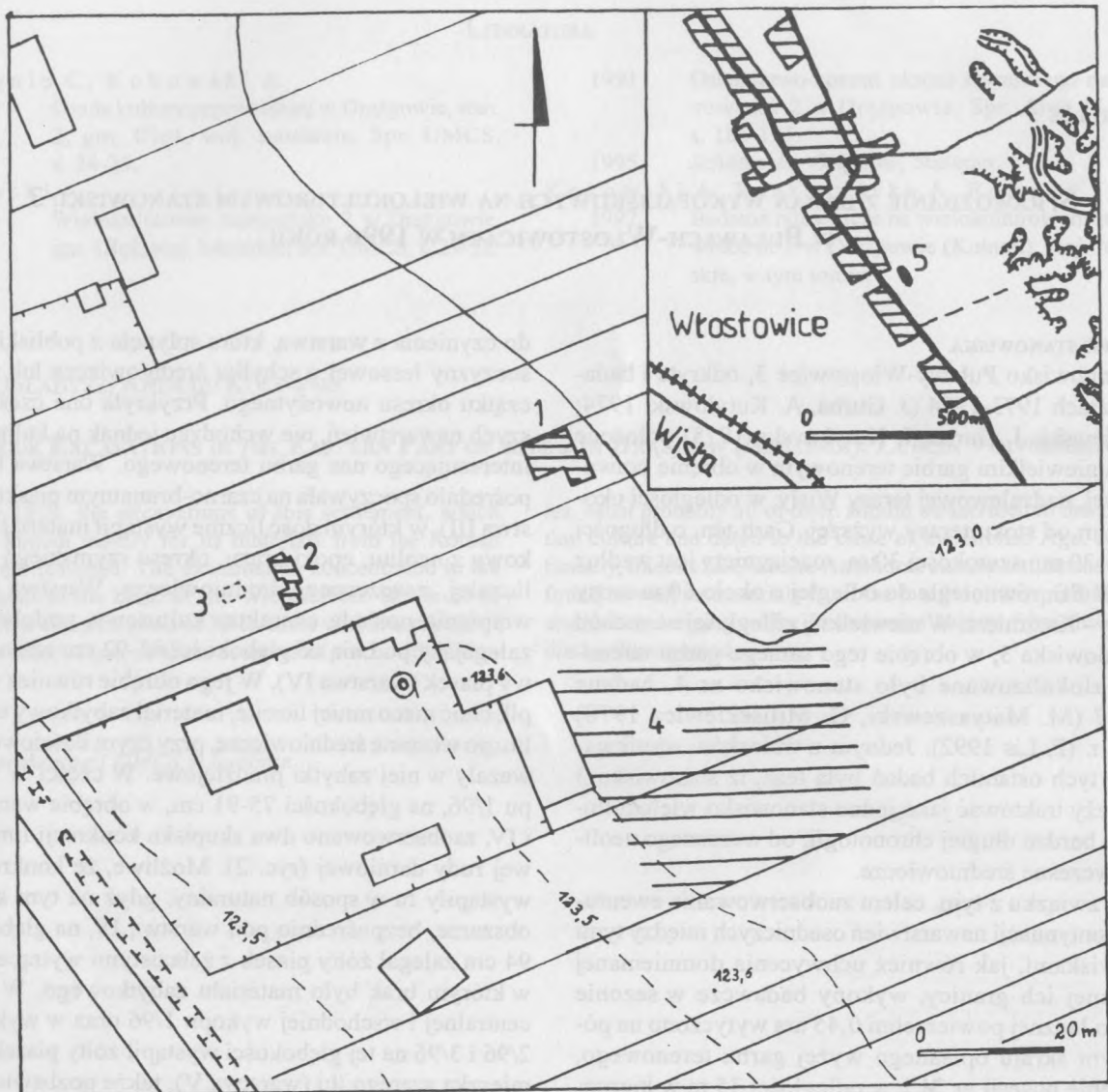
Układ nawarstwień odkrytych w czasie badań w 1996 r. miał jednolity charakter dla całego przebadanego obszaru. Pod oraniną, sięgającą tutaj do głębokości zaledwie 10-20 cm, zalegała niemal identyczna z nią warstwa szaro-brunatnej ziemi (mady?), dochodząca do głębokości 22-38 cm (warstwa I - ryc. 3A). W jej obrębie wystąpił nieliczny, silnie rozdrobniony materiał, zarówno pradziejowy jak i nowożytny oraz przedmioty współczesne. Poniżej zaobserwowano żółto-beżowo-szarą warstwę gliny (warstwa II) sięgającą do głębokości 42-58 cm. W zachodniej części badanego obszaru, a więc w miejscu, gdzie teren zaczyna się lekko podnosić w kierunku kulminacji garbu, warstwa ta zanika. W jej obrębie niemal zupełnie brak było materiału zabytkowego, jedynie w wykopie 3/96 wystąpiły pojedyncze, drobne fragmenty ceramiki neolitycznej oraz kilka fragmentów ceramiki średniowiecznej z XV w. Rodzaj oraz układ tej jednostki stratygraficznej wydają się sugerować, iż mamy

do czynienia z warstwą, która spłynęła z pobliskiej wysoczyzny lessowej u schyłku średniowiecza lub na początku okresu nowożytnego. Przykryła ona część starszych nawarstwień, nie wchodząc jednak na kulminację interesującego nas garbu terenowego. Warstwa ta bezpośrednio spoczywała na czarno-brunatnym piasku (warstwa III), w którym dość licznie wystąpił materiał zabytkowy z neolitu, epoki brązu, okresu rzymskiego i, najliczniej, z wczesnego średniowiecza. Warstwa ta bez wątpienia posiada charakter kulturowy, podobnie jak zalegający pod nią od głębokości 83-92 cm szaro-beżowy piasek (warstwa IV). W jego obrębie również wystąpił, choć nieco mniej licznie, materiał zabytkowy od neolitu po wczesne średniowiecze, przy czym ilościowo przeważały w niej zabytki pradziejowe. W części W wykopu 1/96, na głębokości 75-91 cm, w obrębie warstw III i IV, zaobserwowano dwa skupiska koncentracji limonitowej rudy darniowej (ryc. 2). Możliwe, że koncentracje te wystąpiły tu w sposób naturalny, gdyż na tym samym obszarze, bezpośrednio pod warstwą IV, na głębokości 94 cm zalegał żółty piasek z żelazistymi wytrąceniami, w którym brak było materiału zabytkowego. W części centralnej i wschodniej wykopu 1/96 oraz w wykopach 2/96 i 3/96 na tej głębokości wystąpił żółty piasek z domieszką szarego iłu (warstwa V), także pozbawiony jakichkolwiek wtrętów antropogenicznych. Pod obiema tymi warstwami, na głębokości 110-130 cm zaobserwowano strop bardzo twardej, jasnożółtej gliny calcowej (warstwa VI).

CHARAKTERYSTYKA OBIEKTÓW

W trakcie prac badawczych odkryto łącznie cztery obiekty (ryc. 2).

Obiekt 1 - zarys jego stropu uczytelnił się w obrębie warstwy IV na głębokości 81-90 cm. Posiadał kształt nieregularnego owalu o wymiarach 375 x 230 cm, przekrój nieckowaty o miąższości maksymalnej 24 cm i jednolite wypełnisko czarno-brunatnego, zbitego piasku (ryc. 3A). Zorientowany był wzdłuż osi NW-SE a przy jego części SE zaobserwowano zarys dołu postłupowego o średnicy 25-30 cm, wkopanego w warstwy V i VI. W wypełnisku obiektu natrafiono na liczne fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych. Uwagę zwraca skupisko dużych fragmentów dwóch naczyń, na które natrafiono w stropie części SE obiektu. Ponadto odkryto nieliczne odłupki i okruchy krzemienne, fragmenty ko-

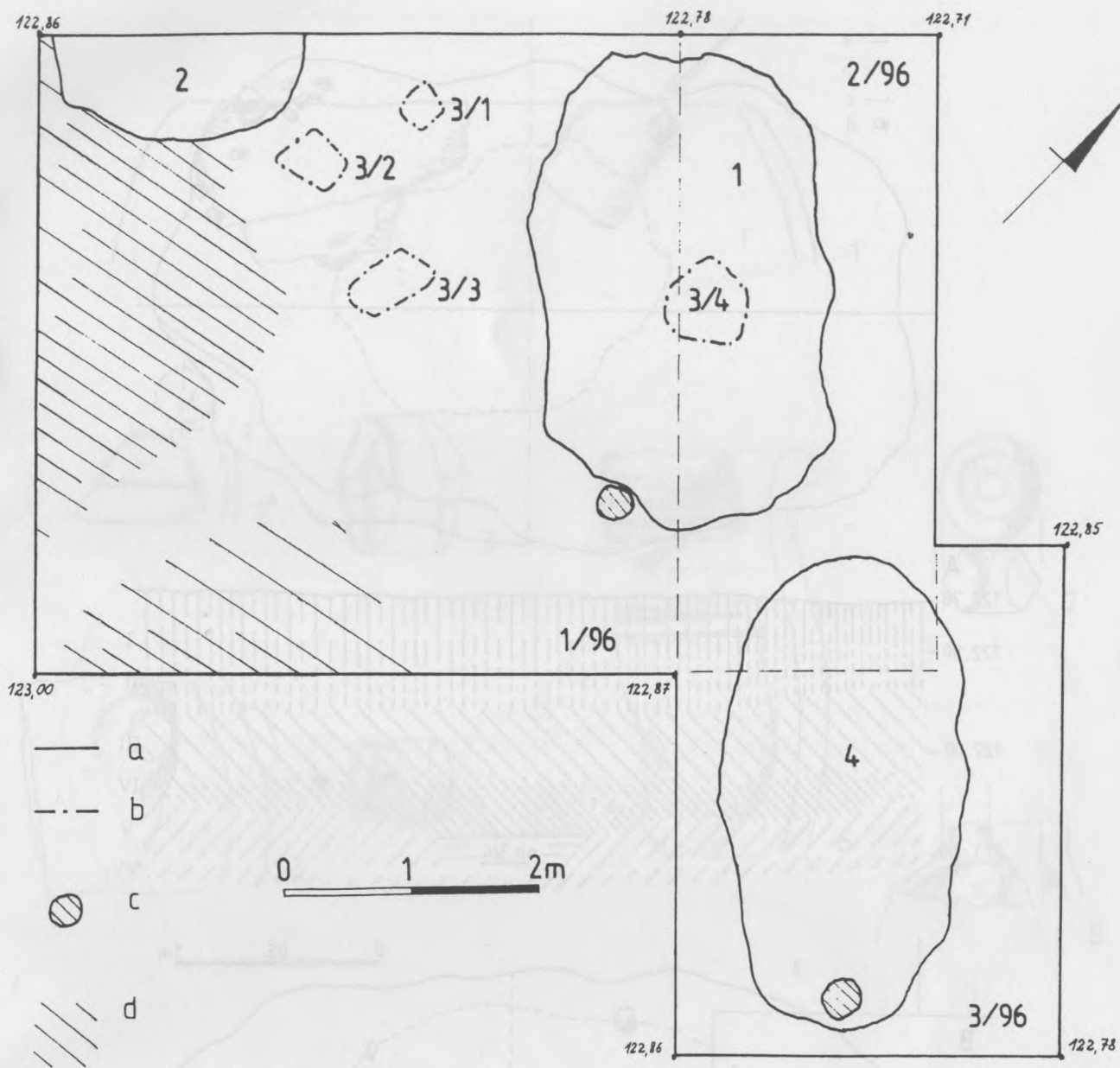

Ryc. 1. Plan sytuacyjno-wysokościowy stanowisk 3 i 4 w Puławach - Włostowicach: 1 - wykop z 1996 r., 2 - wykop z 1988 r. (stan. 4), 3 - przybliżona lokalizacja grobu KAK z 1977 r. (stan. 4), 4 - przybliżony zasięg obszaru objętego badaniami w latach 1973-1974 (stan. 3), 5 - lokalizacja stanowiska w obrębie miejscowości.

ści zwierzęcych, pojedyncze grudki polepy, drobne, rozproszone węgielki drzewne oraz dość liczne okruchy otoczków granitowych, z których część nosiła ślady kontaktu z wysoką temperaturą. Natrafiono również na pojedyncze, drobne fragmenty ceramiki z neolitu i okresu rzymskiego. Obiekt ten interpretować należy jako pozostałość krótkotrwałego, zapewne sezonowego, obiektu mieszkalnego. Mała miąższość wypełniska wskazuje na naziemny jego charakter, gdyż jest ono faktycznie warstwą kulturową zagłębioną nieco w podłoże na skutek intensywniejszego użytkowania tego miejsca. Ślad po jednym słupie pozwala przypuszczać, iż obiekt ten posiadał dość prymitywną konstrukcję: jednosпадową, z dwiema trójkątnymi ścianami bocznymi, z wejściem od południowego wschodu.

Obiekt 2 - to pozostałość płytkiej jamy (?) o średnicy około 190 cm i nieckowatym przekroju, miąższości 17 cm, wypełnionej ciemnoszarym, zbitym piaskiem (ryc. 2). Strop obiektu zaobserwowano na głębokości 90 cm, pod warstwą III. Materiał zabytkowy z obiektu to pojedyncze fragmenty ceramiki neolitycznej, z okresu rzymskiego oraz kilka fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej. Z uwagi na bardzo ubogą zawartość kulturową ograniczono się jedynie do wyeksplorowania części obiektu odkrytej w wykopie 1/96.

Obiekt 3 - to zespół czterech niewielkich zagłębień, wypełnionych szarym, luźnym piaskiem (ryc. 2). Trzy z nich, których wyraźne zarysy o wymiarach 30 x 30, 45 x 30, 70 x 35 cm uchwycono na głębokości 130 cm, nosiły cechy dołów postłupowych, wkopanych w twardą glinę

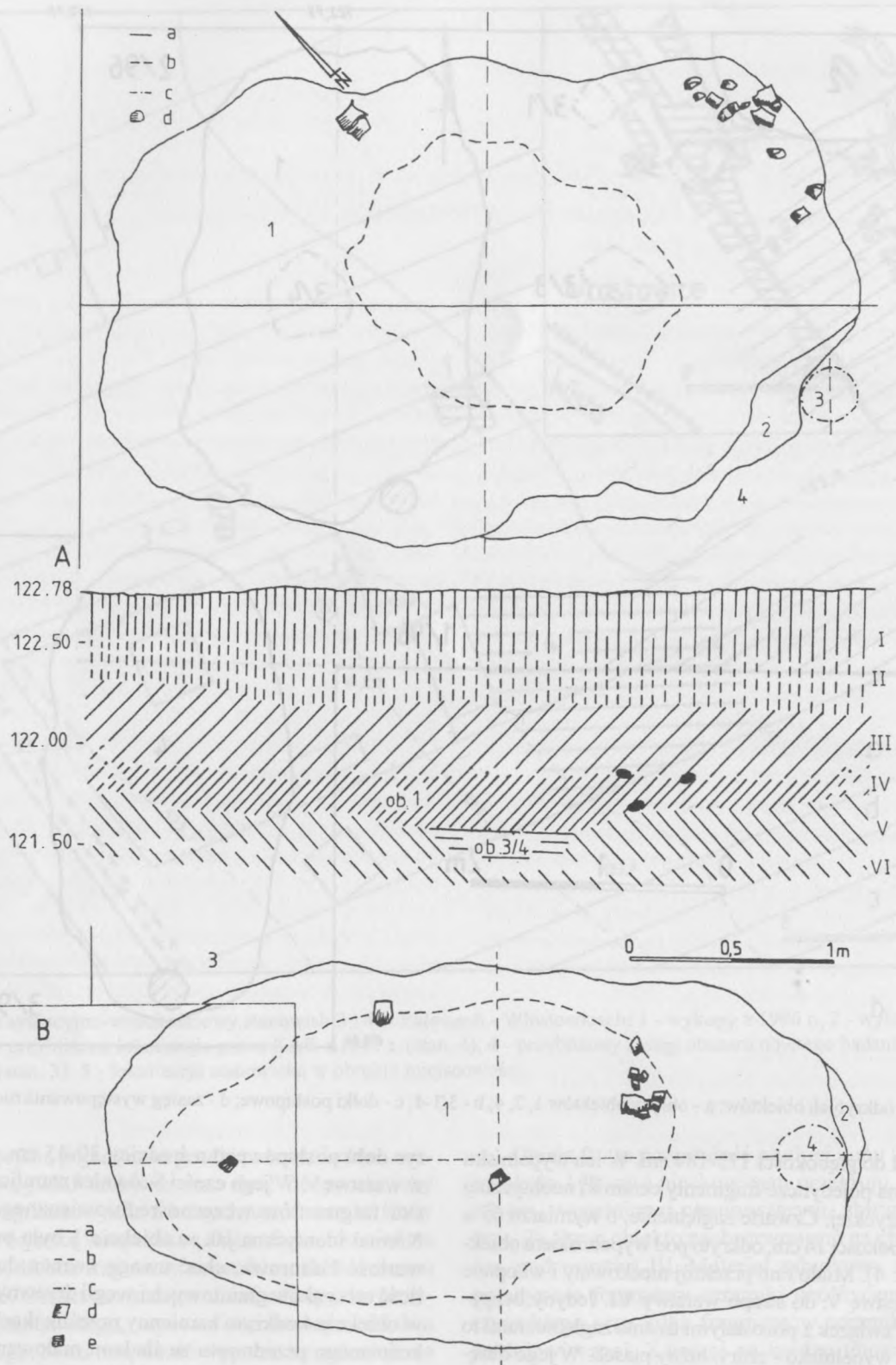

Ryc. 2. Plan odkrytych obiektów: a - obrysy obiektów 1, 2, 4; b - 3/1-4; c - dołki posłupowe; d - zasięg występowania rudy darniowej.

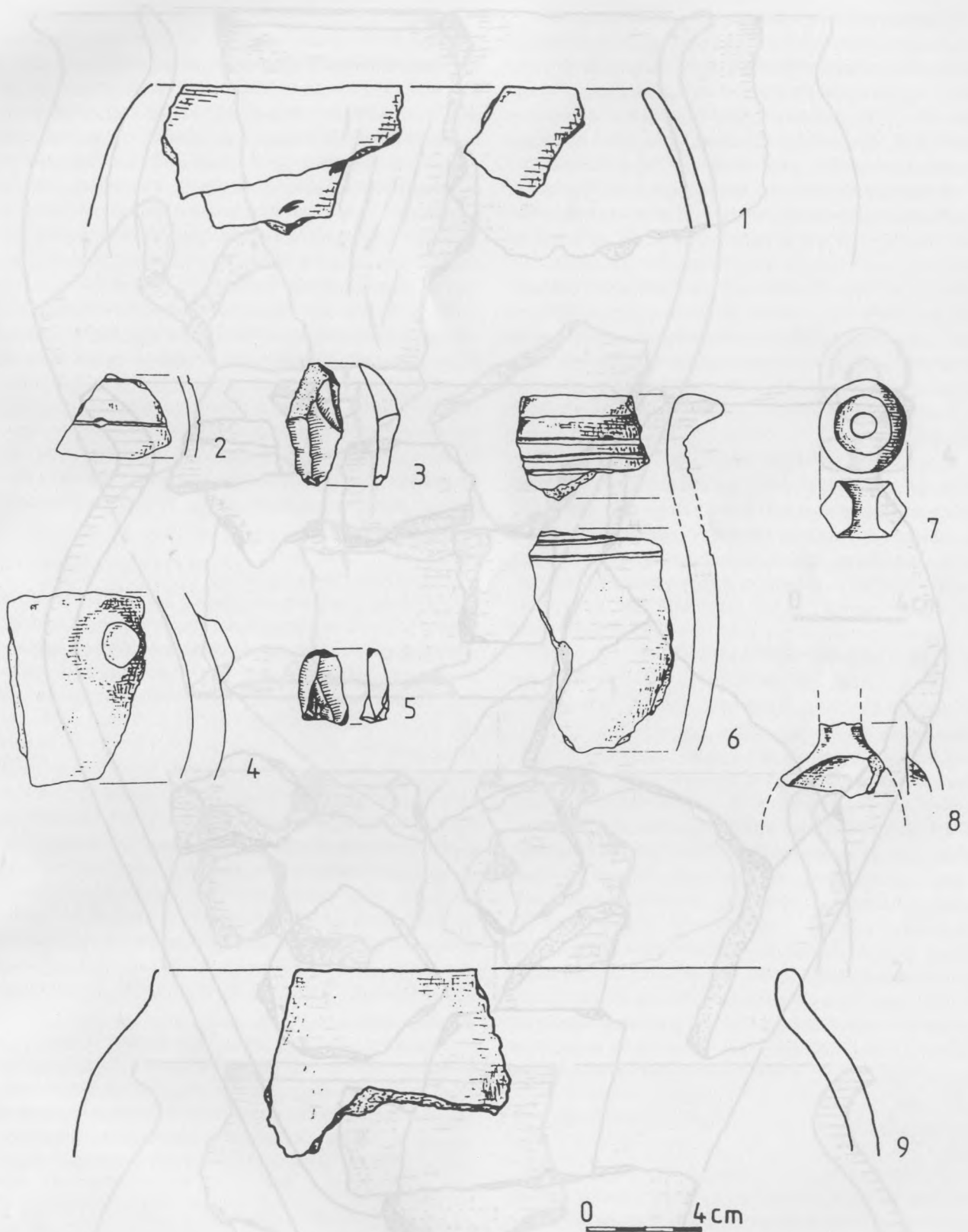
warstwy VI do głębokości 173-184 cm. W ich wypełnisku natrafiono na pojedyncze fragmenty ceramiki neolitycznej i kultury łużyckiej. Czwarte zagłębienie, o wymiarze 65 x 65 cm i głębokości 14 cm, odkryto pod wypełniskiem obiektu 1 (ryc. 2: 4). Miało ono przekrój nieckowaty i wkopane było w warstwę V, do stropu warstwy VI. Jedyny bezpośredni jego związek z pozostałymi trzema zagłębieniami to identyczne wypełnisko - szary, luźny piasek. W jego obrębie nie odkryto żadnych zabytków. Bliższa interpretacja tego zespołu dołów posłupowych okazała się niemożliwa.

Obiekt 4 - był niemal identyczny z obiektem 1. Miał kształt nieco bardziej wydłużonego owalu o wymiarach 375x200 cm i lekko nieckowaty przekrój o miąższości zaledwie 19 cm (ryc. 3B). Zorientowany także wzdłuż osi NW-SE, posiadał w części SE, podobnie jak obiekt 1, za-

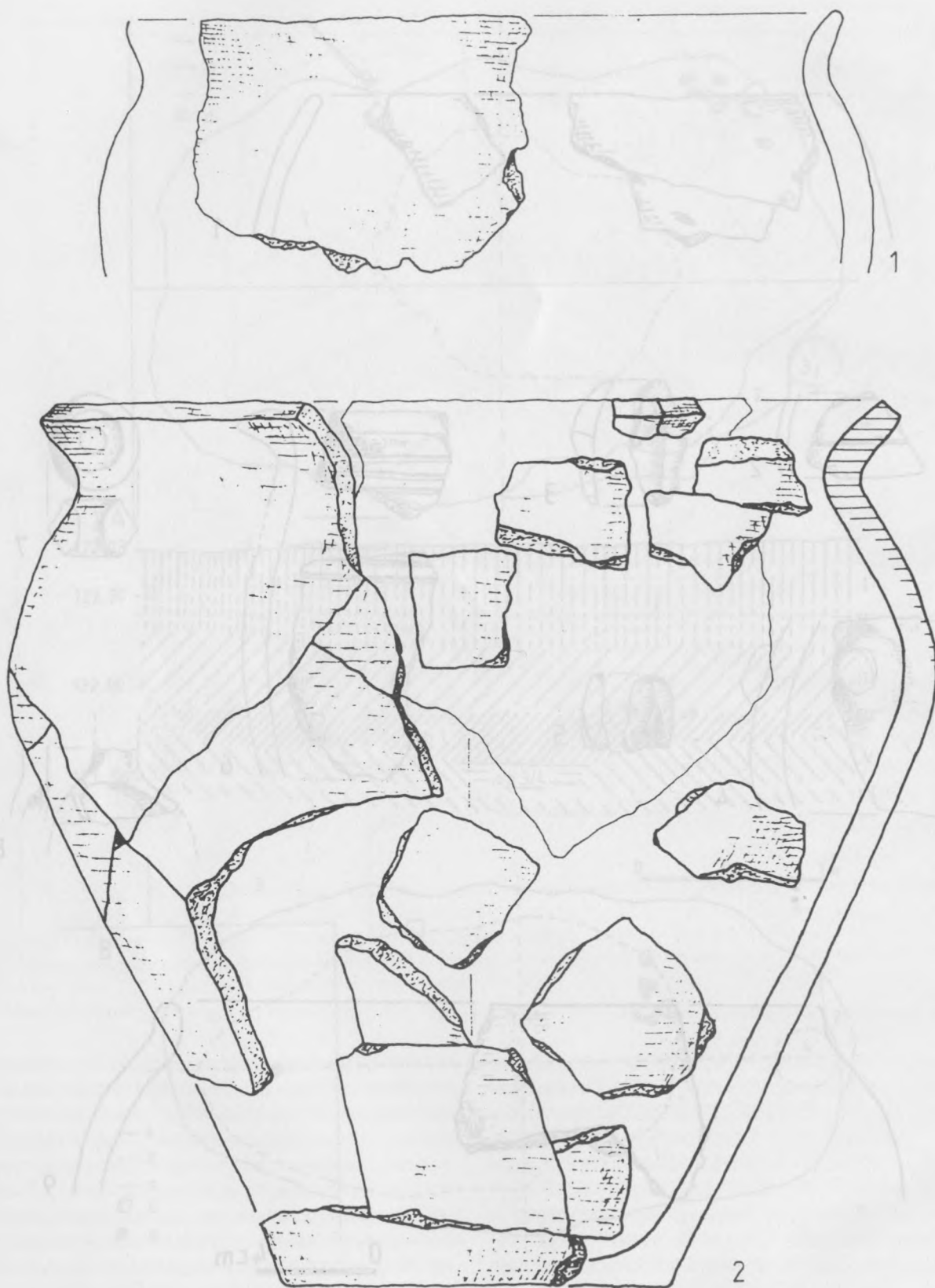
rys dołu posłupowego o średnicy 30-35 cm, wkopanego w warstwę V. W jego części S również natrafiono na skupisko fragmentów wczesnośredniowiecznego naczynia. Niemal identyczna jak w obiekcie 1 była pozostała zawartość kulturowa, choć uwagę zwraca dużo większa ilość otoczków granitowych i węgli drzewnych. Ponadto w obiekcie 4 odkryto kamienny przేశлік tkacki, fragment kościanego przedmiotu ze śladami malowania białą farbą oraz fragment polepy z odciskami równoległe ułożonych cienkich prętów. Odkrycie to nieco wzbogaca nasze obserwacje dotyczące konstrukcji tego obiektu, a także bliźniaczego pod względem charakteru oraz przeznaczenia obiektu 1. Na tej podstawie przypuszczać można, iż ściany boczne obu tych obiektów wykonano z trzciny lub wikliny i, być może częściowo, oblepiono gliną.

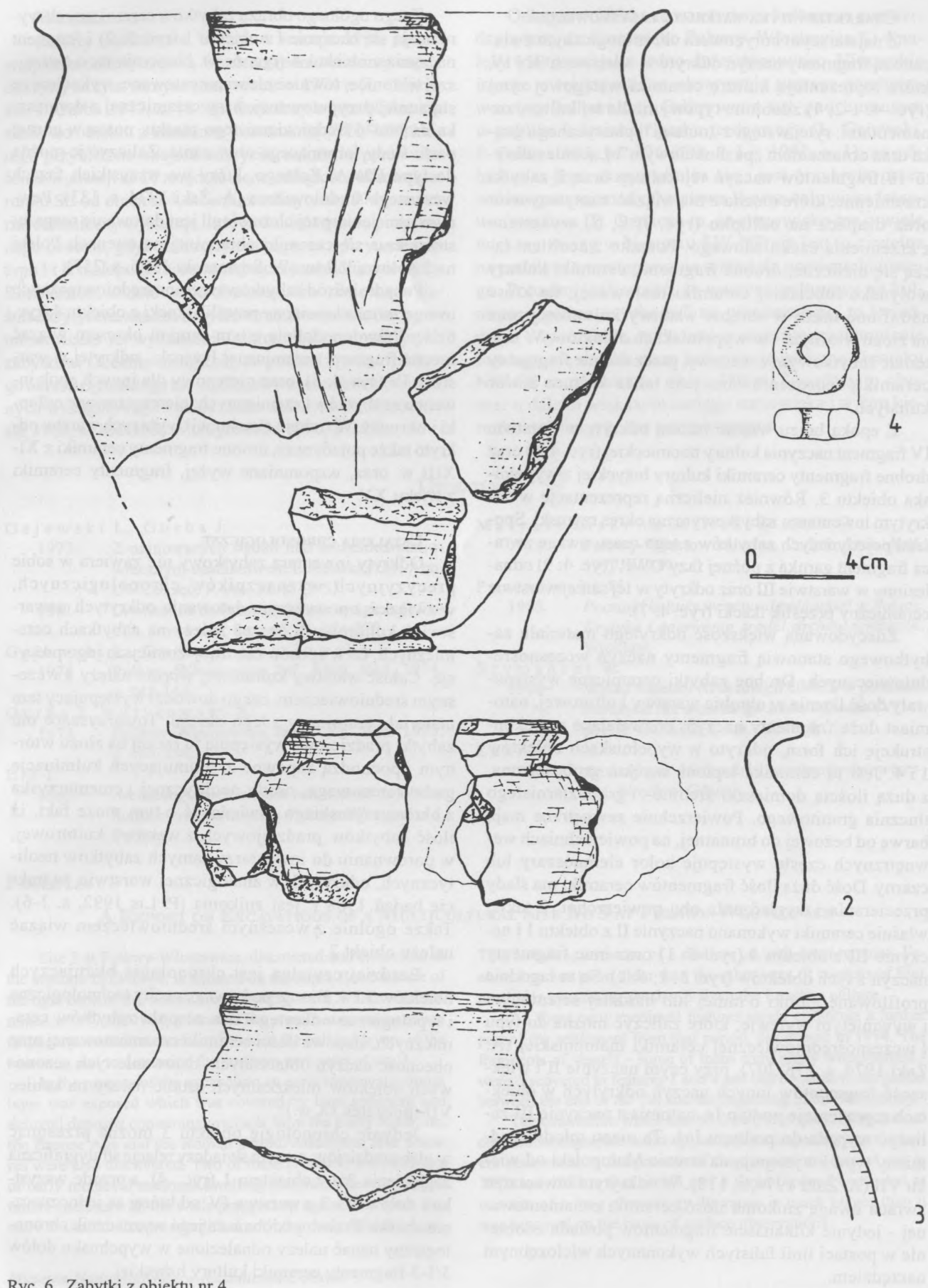
Ryc. 3. A - plan i przekrój (w profilu NE wykopu 1/96) obiektu nr 1: a - obrys na głębokości 95 cm, b - obrys na głębokości 114 cm, c - obrys dołka posłupowego na głębokości 114 cm; 1 - czarno-brunatny zbity piasek, 2 - szarobrunatny piasek, 3 - ciemnoszary zbity piasek, 4 - szarobeżowy piasek. B - plan obiektu nr 4: a - obrys obiektu na głębokości 83-88 cm, b - obrys obiektu na głębokości 98 cm, c - obrys dołka posłupowego na głębokości 112 cm, d - fragmenty naczyń III, e - fragmenty polepy konstrukcyjnej; 1 - szarobrunatny zbity piasek, 2 - ciemnoszaro-żółty piasek, 3 - szarobeżowy piasek, 4 - szaro-żółty zbity piasek.

Ryc. 4. Zabytki pradziejowe z warstwy kulturowej (1-3,5-9) i obiektu nr 4 (4).

Ryc. 5. Zabytki z obiektu nr 1.

Ryc. 6. Zabytki z obiektu nr 4.

CHARAKTERYSTYKA MATERIAŁU ZABYTKOWEGO

Z najstarszym horyzontem chronologicznym związane są fragmenty naczyń odkryte w warstwach III i IV, które reprezentują kulturę ceramiki wstęgowej rytej (ryc. 4: 1-2, 4) zdobione typowymi dla tej kultury ornamentami: rytej wstęgi z „nutami”, plastycznego guzka oraz ornamentem „paznokciowym”. Łącznie odkryto 10 fragmentów naczyń tej kultury oraz 2 zabytki krzemienne, które można z nią wiązać: masywny wiór oraz drapacz na odłupku (ryc. 4: 3, 5) wykonane z krzemienia czekoladowego. Ponadto z neolitem łączą się nieliczne, drobne fragmenty ceramiki kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej, na które natrafiono także w obrębie warstwy kulturowej oraz na złożu wtórnym - w wypełniskach obiektów. W materiale zabytkowym z warstwy, przez drobne fragmenty ceramiki, reprezentowana jest także kultura amfor kulistych.

Z epoką brązu wiązać można odkryty w warstwie IV fragment naczynia kultury trzcinieckiej (ryc. 4: 6) oraz drobne fragmenty ceramiki kultury łużyckiej z wypełniskami obiektu 3. Również nieliczną reprezentację w odkrytym inwentarzu zabytkowym ma okres rzymski. Spośród pojedynczych zabytków z tego czasu uwagę zwraca fragment garnka z późnej fazy OWR (ryc. 4: 9) odnaleziony w warstwie III oraz odkryty w tej samej warstwie ceramiczny prześlik tkacki (ryc. 4: 7).

Zdecydowaną większość odkrytego materiału zabytkowego stanowią fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych. Drobne zabytki ceramiczne występowały dość licznie w obrębie warstwy kulturowej, natomiast duże fragmenty naczyń, pozwalające na rekonstrukcję ich form, odkryto w wypełniskach obiektów 1 i 4. Jest to ceramika lepiona w ręku, grubościenna, z dużą ilością domieszki średnio- i gruboziarnistego tłucznia granitowego. Powierzchnie zewnętrzne mają barwę od beżowej do brunatnej, na powierzchniach wewnętrznych często występuje kolor ciemnoszary lub czarny. Dość duża ilość fragmentów ceramiki ma ślady przecierania i wygładzania obu powierzchni. Z takiej właśnie ceramiki wykonano naczynie II z obiektu 1 i naczynie III z obiektu 4 (ryc. 6: 1) oraz inne fragmenty naczyń z tych obiektów (ryc. 5: 1; 6: 2). Są to łagodnie profilowane garnki o mniej lub bardziej ścięonym i wywiniętym wylewie, które zaliczyć można do typu I wczesnośredniowiecznej ceramiki małopolskiej (A. Żaki 1974, s. 178-207), przy czym naczynie II i większość fragmentów innych naczyń odkrytych w obiektach reprezentuje podtyp Ie, natomiast naczynie III zaliczyć wypada do podtypu Ic1. Te nieco młodsze odmiany typu I występują na terenie Małopolski od wieku VII (A. Żaki 1974, s. 178). W odkrytym inwentarzu zwraca uwagę znikoma ilość ceramiki ornamentowanej - jedynie kilkanaście fragmentów posiada zdobienie w postaci linii falistych wykonanych wielozębnym narzędziem.

Z tego ogólnego obrazu zabytków ceramicznych wyróżniają się naczynie I z obiektu 1 (ryc. 5: 2) i fragment naczynia z obiektu 4 (ryc. 6: 3). Naczynia te, o ostrzejszej tektonice, również nieornamentowane, wykonane ze staranniej przygotowanej masy ceramicznej z domieszką drobno- i średnioziarnistego piasku, noszą w górnej partii ślady formującego obtaczania. Zaliczyć je można do typu IIIe A. Żakiego, który we wszystkich fazach wczesnego średniowiecza (A. Żaki 1974, s. 183). Pewnym uściśleniem tej chronologii jest datowanie rozprzestrzenienia się ceramiki obtaczanej na terenach Polski na 2 połowę VII w. (W. Szymański 1996, s. 257).

Ponadto wśród zabytków wczesnośredniowiecznych uwagę zwraca kamienny prześlik tkacki z obiektu 4 (ryc. 6: 4). Prawdopodobnie z tym samym okresem wiązać można fragment ceramicznej łyżeczki, odkrytej w warstwie IV (rys. 4: 8), oraz nietypowy dla innych epok inwentarz zabytków krzemienych: nieretuszowane odłupki i okruchy. W trakcie eksploracji wyższych warstw odkryto także pojedyncze, drobne fragmenty ceramiki z XI-XIII w. oraz, wspomniane wyżej, fragmenty ceramiki z wieku XV.

USTALENIA CHRONOLOGICZNE

Odkryty inwentarz zabytkowy nie zawiera w sobie precyzyjnych wyznaczników chronologicznych, w związku z powyższym datowanie odkrytych nawarstwień kulturowych oprzeć należy na zabytkach ceramicznych, co w sposób znaczący zmniejsza jego precyzję. Całość warstwy kulturowej wiązać należy z wczesnym średniowieczem, czego dowodzi występujący tam materiał ceramiczny z tego okresu. Towarzyszące mu zabytki pradziejowe występują tu raczej na złożu wtórnym i pochodzą zapewne z, zajmujących kulminację garbu terenowego, osady neolitycznej i cmentarzyska z okresu rzymskiego. Świadczyć o tym może fakt, iż ilość zabytków pradziejowych z warstwy kulturowej, w porównaniu do inwentarza samych zabytków neolitycznych, odkrytych w analogicznej warstwie, w trakcie badań 1988 r. jest znikoma (P. Lis 1992, s. 1-6). Także ogólnie z wczesnym średniowieczem wiązać należy obiekt 2.

Bardziej czytelna jest chronologia bliźniaczych obiektów 1 i 4. Biorąc pod uwagę cechy technologiczne i typologiczne odkrytego tam zespołu zabytków ceramicznych, śladowe ilości ceramiki ornamentowanej oraz obecność naczyń obtaczanych, datowanie tych sezonowych obiektów mieszkalnych ustalić należy na koniec VII-początek IX w.)

Jedynie chronologię obiektu 3 można przesunąć w głąb pradziejów, o czym świadczy relacja stratygraficzna zagłębienia 3/4 z obiektem 1 (ryc. 4), a przede wszystkim dołów 3/1-3 z warstwą IV, od której są jednoznacznie starsze. Prawdopodobnie za jego wyznacznik chronologiczny uznać należy odnalezione w wypełnisku dołów 3/1-3 fragmenty ceramiki kultury łużyckiej.

WNIOSKI

Relikty osadnictwa, badane w sezonie 1996, są bez wątplenia dalszą częścią wczesnośredniowiecznej osady odkrytej na tym samym stanowisku w 1974 r. (L. Gajewski, J. Gurba 1977, s. 48-54). Świadczy o tym bliskie sąsiedztwo obiektu z kamienną konstrukcją (6/20/74?), którego przybliżone miejsce odkrycia, wskazane przez właściciela posesji nr 27 znajduje się w odległości 40 m w kierunku SE od obiektu 4. Również odkryty w 1974 r. materiał ceramiczny wykazuje duże podobieństwo do pozyskanego obecnie, gdyż zaliczony został przez odkrywców do typu I i II małopolskiej ceramiki wczesnośredniowiecznej. Rozbieżność w datowaniu obu zespołów zdaje się wyjaśniać krytyczna analiza zabytków metalowych, które uznano wówczas za wyznaczniki chronologiczne odkrytych zabytków. Obecnie uznaje się, że pochodzą one z późnego okresu rzymskiego i w obiektach wczesnośredniowiecznych wystąpiły zapewne na złożu wtórnym (M. Parczewski 1988, s. 182-183; W. Szymański 1996, s. 256).

Odkryte w 1996 r. nawarstwienia kulturowe potwierdzają tezę, że stanowisko Puławy-Włostowice 3 i 4 należy traktować jako jedno duże stanowisko. Niezwykle istotne w tej kwestii są obserwacje dotyczące przebiegu warstwy kulturowej. Odkrywana tuż pod humusem w pobliżu kulminacji garbu terenowego (L. Gajewski, J. Gurba 1981, pl. 276-279; P. Lis 1992, s. 1), na północnym jego skraju obniża się i jest przykryta przez warstwę szarej mady (warstwa I) oraz deluwium lessowe (warstwa II). Oznacza to, że stanowisko ma o wiele większy zasięg w kierunku SW-NE niż jest to czytelne na podstawie występowania materiału powierzchniowego. Ponadto, jeśli uznać, że warstwa kulturowa na kulminacji garbu „wychodzi” na powierzchnię, to świadczące o tym fakcie, widoczne w oraninie, zaciemnienie rozciąga się daleko poza kulminację garbu w kierunku NW-SE na przestrzeni około 350 m. Świadczy to również o daleko większym zasięgu stanowiska i w tym kierunku niż dotychczas przypuszczano.

LITERATURA

- Gajewski L., Gurba J.
1977 Z najnowszych badań nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem Lubelszczyzny, Ann. UMCS, sec. F, vol. 32, s. 49-51.
1981 Civilisation de Przeworsk dans la région de Lublin, Inv. Arch., fasc. 45, pl. 274-279.
- Gajewski L., Gurba J., Kutylowska I.
1975 Puławy-Włostowice, Inf. Arch. Bad. 1974, s. 142-143.
- Gurba J., Kutylowski A.
1974 Puławy-Włostowice, Inf. Arch. Bad. 1973, s. 153-154.
- Lis P.
1992 *Archeologiczne badania ratownicze na wielokulturowym stanowisku Puławy-Włostowice 4*, Puławy.
- Matyaszewski M., Miliszkiewicz G.
1978 Puławy-Włostowice, stan. 2, Inf. Arch. Bad. 1977, s. 139.
- Parczewski M.
1988 *Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce. Krytyka i datowanie źródeł archeologicznych*, Wrocław.
- Szymański W.
1996 Wkład Katedry Archeologii UMCS w poznanie starszych faz wczesnego średniowiecza (VI - I poł. X w.), APŚ, t. 1, s. 255-259.
- Żaki A.
1974 *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Wrocław-Gdańsk.

PAWEŁ LIS

A REPORT ON EXCAVATIONS OF A MULTICULTURAL SITE NO 3 AT PUŁAWY-WŁOSTOWICE

Site 3 at Puławy-Włostowice, discovered and excavated in the seasons 1973-1974, is situated on the supra-flood terrace of the right bank of the Vistula river. Nearby, site 4, which was examined in 1977 and 1988, is located. The present excavations aimed to detect potential connections between the cultural layers of the two sites, and to determine the northern perimeter of site 3.

In the process of the excavation an early medieval cultural layer was exposed which was covered by later sediment and deluvial deposits containing artefacts from the Early Neolithic, the Bronze Age and the Roman period. Additional four features were also discovered. Two of them (1 and 4) are remnants of early medieval seasonal dwelling features. These were primitive shelters with the walls propped up against one post. Feature 2 should also be identified with the early Middle Ages.

This feature is a residue of a shallow pit with scant remains. Feature 3 seems to be older than the other ones. It consists of four postholes containing potsherds from the Lusatian culture.

All these early medieval features surely constitute a further part of the settlement from that period, discovered in 1974. The fragments of vessels - some of them were partly wheel-turned - were discovered in features 1 and 4 and can be dated to the period between the end of the 7th and the beginning of the 9th century.

The conclusion which can be drawn after examining the uncovered stratigraphic build-up, and after comparing it to the layers discovered in the process of the excavations carried out in 1974 and 1988 is that sites 3 and 4 should indeed be treated as one site of a long chronology. Its range is much bigger than it was assumed on the basis of surface observations.